

Uppgifter för vårt försvar

Av överste *Stig Norén*

På gränslinjen mellan de militärt samordnade staterna i de två stormaktsblocken har Sverige valt att, i fred obundet av allianser, söka vid krig behålla en neutral ställning. Motiven för detta val behöver inte relateras. Det har gjorts med insikt om att en sådan utrikespolitik måste stödjas av ett försvar som förmår inge respekt.

Den politiska och militärtekniska utvecklingen efter andra världskriget har tvingat till omprövning av militära målsättningar i de flesta länder. Denna omprövningstid är ingalunda förbi. Till en stor del kan argument och ställningstaganden, i varje fall från västblockets sida, följas i dagspressen. Det är naturligt att Sverige också måste taga konsekvenserna av en internationell utveckling och anpassa försvarets utformning därefter. Vår alliansfria ställning och vår neutralitetspolitik gör oss därvidlag inte oberoende av stormaktsblockens militärpolitik gentemot varandra.

Den deklarerade målsättningen för vårt försvar måste sökas i uttalanden från regering och riksdag. Ett grundläggande sådant återfinnes i Kungl Maj:ts proposition nr 206 till 1948 års riksdag, där det bl a sägs: "... Krigsmakten i dess helhet bör vara så utbyggd, att den förmår ge största möjliga eftertryck åt vårt folks vilja att bevara landets handlingsfrihet och avvisa varje kränkning av dess integritet. Försvarskrafterna böra ... utformas så att en angripare i det längsta hindras få fast fot på svensk mark och att ingen del av landet behöver uppgivas utan segt motstånd i olika former. Vidare bör krigsmakten vara skickad att möta överrumplingsförsök, utförda med den moderna invasionsteknikens resurser."

I Kungl Maj:t proposition nr 110 till 1958 års riksdag sägs vidare bl a: "... Den svenska efterkrigspolitiken har syftat till att genom alliansfrihet i fred möjliggöra för Sverige att inta en neutral ställning i händelse av krig. Denna målsättning för svensk utrikespolitik fortbestår i dagens läge. ... En väsentlig förutsättning för att en sådan politik kunnat fullföljas och även tillvinna sig respekt har genomgående varit att Sverige, i frånvaro av ett

kollektivt säkerhetssystem, upprätthållit egna, klart defensiva militära resurser av sådan styrka att vårt land icke framstått som ett militärt tomrum. Den svenska försvarspolitikén tjänar främst samma allmänna syfte som utrikespolitikén, således att hålla oss utanför krigét. I den mån stormakterna sätter tro till hållfastheten i vår föresats att icke låta svenskt område utnyttjas för några angreppsförberedelser och till vår förmåga att genomföra denna föresats, bortfaller ett tänkbart motiv för anfall mot vårt land. Och i varje fall bör ett efter våra förhållanden starkt försvar innebära att priset för en erövring av Sverige blir så högt att den som planerar ett angrepp kommer att tveka . . .”

Man kan konstatera att försvaret, tillika med utrikespolitikén, främst har ett *krigsavhållande* syfte. En väsentlig faktor därvidlag är att det pris som en erövring av vårt land skulle kosta är för högt i förhållande till vinsten.

De citerade formuleringarna ger också intryck av att man främst tänkt på vårt läge under ett stormaktskrig, mindre på ett isolerat anfall mot Sverige. Som fortsättningsvis framgår finns det numera skäl som talar för, att det är just det isolerade anfallet vi främst bör bereda oss att förhindra.

Man märker också att i dessa uttalanden inte antyds något om hur vi i längden skall bete oss, om vi likväl blir anfallna av överlägsna krafter, vilka vi icke kan stå emot. Formuleringen: ”. . . en angripare i det längsta hindras få fast fot på svensk mark och att ingen del av landet behöver uppges utan segt motstånd i olika former” ger ju icke svaret på den fortsatta målsättningen. Att detta inte berörts torde väl ha sin förklaring i att det är ett läge då vi måste ändra vår traditionella målsättning, då vi inte längre kan vara neutrala och för vilket vi inte kan planera. Det är dock ett läge som kan inträffa.

I försvarsdebatten har denna reella möjlighet ofta behandlats. Uttalanden om att försvarets målsättning då bör vara att hålla ut tills hjälp kan erhållas har väl därvid aldrig motsagts. Förutsättningarna för och formen av sådan hjälp har föga berörts. Dock måste denna fråga vara en väsentlig faktor i *angriparens* kalkyl.

Frågan om i vad mån Sverige har resurser att nå det deklarerade målet är av största intresse inte bara för politiker och militära fackmän utan också för varje annan svensk. Den debatt som ägt rum i atomvapenfrågan har säkert också ställt många medborgare inför denna fråga, vilka inte tidigare försökt sig på dylika bedömanden. Allmänheten har under denna debatt blivit rikligt informerad om kärnvapnens oerhörda förstörelsekraft och stormakternas stora och växande resurser i fråga om både vapen och vapenbärare. Alla vet i dag att dessa i sina arsenaler har vapen,

som förutsätts kunna i det närmaste förgöra en annan stormakts existensmöjligheter på kort tid. Frågan ligger då nära: Kan Sverige alls, även med ev taktiska atomvapen, etablera ett försvar, som behöver få en stormakt att tveka om han vill anfälla? Har inte utvecklingen ökat stormaktens överlägsenhet över den ensamma småstaten så, att det numera är orealistiskt att alls tilltro vårt försvar någon krigsavhållande effekt? Det är stor fara för att ett sådant onyanserat tänkande kan breda ut sig till stort men för vårt folks motståndsvilja. En tro att vår utrikespolitik ställer oss ensamma utanför de stora militärpolitiska sammanhangen, kan förstärka en sådan känsla av resignation inför uppgiften. *Om man vill bedöma den krigsavhållande effekten hos vårt försvar så måste utgångspunkten vara att Sverige ingår som en del i ett större militärpolitiskt sammanhang.*

Sannolikheten för att vi skall anfallas beror på vad som i detta större sammanhang kan stå att vinna för en angripare, vägt mot de insatser som fordras och de risker han utsätter sig för. Dessa risker består inte bara i att vårt försvar kan vara så starkt att han kan misslyckas eller tvingas till oantagbara insatser. De består också i alla de följdverkningar som ett militärt anfall kan draga med sig i ett blott alltför labilt världspolitiskt läge.

För att bedöma vårt läge och hur en presumtiv angripare skulle bedöma konsekvenserna av att anfälla oss måste vi se på hela det militärpolitiska läget. Den förenklade bilden av detta skulle vara följande. Världen är uppdelad i två block, öst och väst. Mellan dessa pågår en kamp avseende politisk, ekonomisk och ideologisk hegemoni över världen. De militära styrkorna är medel i denna kamp, dock ingalunda de enda. Mellan blocken ligger bl a Sverige.

Taktiken i denna kamp växlar efter läget. Om man just nu tycker sig se att de ekonomiska medlen är de dominerande, så innebär detta inte att de militära inte skulle kunna brukas om motståndet där skulle te sig svagare på någon front.

De båda blocken är i besittning av vapen av sådan styrka, att de antas vid obegränsad användning kunna närmast tillintetgöra motståndarens ekonomiska och kulturella liv. Det vapen existerar vars fasansfulla verkningar skulle göra krig omöjligt. Av fruktan för repressalier tvekar båda blocken att börja ett krig. Freden skulle vara säkrad genom den sk terrorbalansen.

Det var USA som med sitt försprång på kärnvapen- och flygplanområdet först lanserade denna avskräckningsstrategi, sedan anamnad också av Storbritannien. Sedan Sovjetunionen delvis inhämtat försprånget på kärnvapenområdet och dessutom kanske säkrat ett försprång i fråga om robotar som vapenbärare kan den hota med samma vedergällning.

Det finns ingen anledning tro att någon statsledning inom överskådlig tid vill avsiktligt börja ett obegränsat kärnvapenkrig. Det är också troligt att ingen vill gå så långt i provokation att motparten skulle tvingas starta ett sådant eller skapa ett läge, så labilt att utvecklingen i detta avseende inte längre kan styras.

Ytligt sett skulle världsfreden i stort då vara säkrad i och med att båda stormaktsblocken har tillräckligt med vapen och vapenbärare för att åstadkomma katastrofal förstörelse hos motparten. Och därvidlag behövs inte något övermått. Kanske man kan säga att båda sidor i dag har dessa resurser. Och de kan inte heller i tillräckligt hög grad försvara sig mot motståndarens genom luften framförda vapen.

Tilltron till denna avskräckningsvapnens fredsgaranti var till en tid ganska stor i väster. Men tvivlets röster höjdes så småningom, allt eftersom insikten om dess konsekvenser började växa.

Det finns nämligen också svagheter i avskräckningsvapnens fruktansvärda styrka. I det rika register på stridsmedel som finns till förfogande är dessa vapen på grund av sin natur de yttersta medlen vars användande anses innebära båda parter definitiva nederlag och som ingen önskar använda, om det kan undvikas. Detta är viktigt att komma ihåg för den som, överväldigad av den tekniska utvecklingen, vill föreställa sig att det oinskränkta atomkriget är den enda tänkbara eller åtminstone sannolikaste formen för ett eventuellt framtida krig. På det militära planet finns dock alltså flera olika medel av gradvis ökande styrka och allvar.

De konventionella vapnen har inte spelat ut sin roll. Också där fordras en balans för att freden mellan stormakterna skall säkras. Det är uppenbart att denna inte finns i Europa. Sovjet är där mycket överlägset västmakterna i landstridskrafter och flygstridskrafter med konventionella vapen. Den nu annonserade reduktionen av Sovjets stridskrafter, som först avses gå ut över konventionella stridskrafter, torde lämna kvar en tillräcklig överlägsenhet.

Det stora dilemma blir då att lämpliga medel mot anfall från östblockets sida med konventionella vapen inte finns i erforderlig omfattning i väst. För att utjämna en sådan bristande balans måste man taga till kärnvapen, vilket ingen vill börja med på grund av de risker för storkonflikt detta medför.

Västmakternas klart deklarerade ståndpunkt i detta läge är att atomvapnen kommer att insättas vid varje militär aggression mot NATO-länderna, även om anfallet sker med enbart konventionella vapen. Någon annan ståndpunkt kan ju heller inte officiellt deklarerar om man inte från början vill begränsa sina försvarsåtaganden. Man kan spekulera i hur hållbara dessa deklARATIONER skulle visa sig vara i olika lägen och om olika NATO-länders uppslutning

kring dem. Sannolikt måste dock en verkligt stor militär aktion mot NATO mötas med atomvapen, då konventionella resurser är otillräckliga. Risken för ett obegränsat krig är då uppenbar. Man måste utgå från att västmakterna tämligen klart definierat de lägen när vedergällningen utlöses. Beslutslinjerna och organisationen härför torde vara förberedda och övade. Båda blocken torde dock vilja undvika att skapa sådana lägen.

Situationen öppnar då möjligheter för att begränsade aktioner med konventionella vapen kan få framgång därför att de inte har den omfattningen eller det uppenbara syfte som motiverar att försvararen tar det steg som insättandet av atomvapen utgör. Sådana anfall kan politiskt maskeras såsom "krig genom ombud". Förutsättningarna torde vara gynnsammast om de riktas mot stater som inte ingår i större försvarspakter. *I samma mån som risken för ett storkrig minskas genom terrorbalansen, i samma mån framträder det isolerade anfallet med begränsat mål som en sannolikare krigsform genom dess större utsikt till framgång*

Även om stormakterna nu avstår från militära aktioner, så måste vi likväl räkna med deras önskan att på längre sikt förbättra sina positioner även med militära medel om riskerna är acceptabla och andra medel inte tjänliga.

Svenskt territorium måste ha ett värde vid en ev militär kraftmätning mellan öst och väst. Vi gränsar direkt till NATO:s relativt svaga utposter mot norr, Danmark och Norge. De direkta flygvägarna mellan viktiga basområden i de båda stormaktsblocken går över Sverige. Även om vi inte behärskar Östersjöns utlopp så är vi dock en strandägare vid dem. Den som kunde skaffa sig militär kontroll över Sverige skulle förbättra sitt utgångsläge för senare militära liksom politiska aktioner. *En ändring av vår politiska och militära status kan därför inte likgiltigt åses av någotdera maktblocket.* Sker den med våld måste detta otvivelaktigt medföra spänningar som kan utlösa en större konflikt. Vår deklaration om neutralitet och om vår vilja att värja denna får också ses som ett uttryck för det ansvar vår regering känner i detta avseende.

Storleken av det värde disponerandet av svenskt territorium kan ha låter sig inte för varje läge entydigt definieras. Det finns dock ingen anledning att värdera det så högt, att en angripare skulle vilja taga mycket stora risker för att besegra oss. Detta ger oss också möjligheter att genom ett försvar verkligt förebygga ett anfall.

Vi måste vara medvetna om att vi inte kan skapa ett försvar som längre tid ensamt kan hålla stånd mot en stormakts resurser, som insätts utan begränsningar. Vi räknar inte heller med något av-

skräckningsvapen, som kan verka avhållande. *Vårt försvar måste därför alltid få en begränsad målsättning. Det gäller att bedöma var gränsen skall sättas, att bedöma om det finns några faktorer som för en angripare måste betraktas som trösklar när han gör sina riskkalkyler inför en eventuell aggression.* Hur långt kan en angripare tänkas vilja gå i fråga om kvalitet och kvantitet vid ett angrepp mot oss, vilken "krigsnivå" skall vi sålunda vara beredda för?

Vi kan tänka oss två olika omständigheter under vilka vi kunde råka i krig. I det ena fallet utbryter en större konflikt mellan de stora maktblocken. Det ovan redovisade värde som svenskt territorium kan ha för de krigförande kan vara skäl för att anfalla oss. Om vi lyckas bevara vår neutralitet beror på den respekt vårt försvar kan inge de stridande parterna. Vårt försvars värde blir också oerhört beroende av hur stormakternas kraftmätning utfaller och hur den förs. Ju ojämnare den är, desto svårare blir det för oss att med vårt försvar förebygga ett anfall.

I detta fall är det dock en faktor som är av väsentlig betydelse för vår försvarsplanläggning. Vi har tidigare betecknat det som osannolikt att stormakterna skulle avsiktligt börja ett storkrig, detta bl a på grund av den stora risken att det måste utvecklas till ett obegränsat atomkrig. Om detta är riktigt så kan vi också betrakta sannolikheten för att råka in i krig på detta sätt som ringa. Men om vi dock gör det måste vi bereda oss på en hög krigsnivå. Stormakterna torde då i sin strid redan ha fått besluta sig för att insätta atomvapen och använda för dessa exklusiva vapenbärare, såsom ballistiska missiler och högvärdiga bombflygplan. Om en av stormakterna avser draga in Sverige i kriget torde han främst ha att bedöma om han kan avvara tillräckligt av sådana vapen med hänsyn till behoven på andra fronter, således en fråga om resurser. Om vi förutser att den större krigsriskan härrör sig från att vi kan indragas i en storkonflikt måste sålunda vårt försvar vara berett att möta ett kärnvapenfall, där fienden icke ålägger sig större begränsning än han gjort i den större konflikten. Det måste för att ha en krigsavhållande verkan också kunna tillfoga fienden kännbara förluster av dessa dyrbara stridsmedel och vapenbärare.

Ett försvar som är ägnat att möta endast konventionella vapen och dessas vapenbärare torde i detta läge ha liten krigsavhållande effekt och liten motståndskraft.

Det har emellertid här bedömts att just stormakternas antagliga obenägenhet att engagera sig i en storkonflikt öppnade vägar för begränsade militära aktioner. Den av Hitler före kriget tillämpade taktiken visar på vad som kan lyckas på denna väg om det mili-

tära motståndet är svagt. Om sannolikheten för denna krigsrisk ökar bör vårt försvars uppgifter också bedömas mot den bakgrunden.

Som tidigare antytts torde ingen av stormakterna finna att en erövring av Sverige av militära skäl är så värdefull att mycket stora risker tages för den sakens skull, om det gäller en separat aktion. En risk angriparen tar är att vi skulle lyckas ensamma hindra honom, men är han obunden av hänsyn kan han genom insats av de största atomvapnen säkert gardera sig mot denna utgång. *Den vida större risken han tar är att konflikten icke skall kunna begränsas, att den genom hjälp- och stödaktioner utvecklas till det storkrig, som båda sidor vill undvika.*

Vår alliansfria ställning gör att några sådana stödaktioner icke säkrats genom något avtal, än mindre förberetts. En angripare skulle därför kunna kalkylera med mindre konsekvenser om han anföll oss än om han anföll ett paktanslutet land. Men han kan ingalunda bortse från risken att vi får hjälp genom att ett anfall mot Sverige skulle utveckla sig till ett storkrig med det andra maktblocket. *Vårt försvar måste tvinga angriparen till en aktion av den art och omfattning att sannolikheterna att den skall kunna begränsas framstår som små.*

En aktion mot oss från ett stormaktsblocks sida har störst möjlighet att begränsas om den kan slutföras så snabbt, att motsatta blocket inte hinner ingripa förrän aktionen är slutförd.

Vidare kan man räkna med att ju större insatser som erfordras desto mer provocerande verkan får angreppet på omvärlden. Därvid kan man också säkert räkna med att det finns gradvis mer kvalificerade insatser som kommer angreppet att te sig alltmer allvarligt, militärt och politiskt belastande och uppfordrande till motaktion från andra stormakter.

En lägre grad kan tex anses vara ett anfall med uteslutande konventionella vapen, utan terroranfall mot hemorten. Terror mot hemorten måste te sig mer belastande.

Ett markant steg skulle vara insatsen av varje form av atomvapen. Ingen makt torde på länge än vilja vara den första som tar detta. Även här kan man tro att ju mer hänsynslös denna insats gjordes desto mer provocerande och världspolitiskt belastande skulle den te sig. Efter användning av de yttersta resurserna, vätevapnen, skulle väl riskerna för en världskonflikt vara uppenbara.

Det är ett återhållande moment för angriparen att för anfallet vara tvungen att använda sin högst kvalificerade materiel och dock riskera avsevärda förluster. Sådan materiel är, beträffande tekniskt avancerade vapenbärare, synnerligen dyrbar och tillgången blir i motsvarande grad mindre. Vapnens värde ökas för angripa-

ren i den mån han behöver riskera en utvidgning av konflikten där de också behövs.

Utgående från ett sådant betraktelsesätt bör vi ställa följande krav på vårt försvar för att det skall få en krigsavhållande effekt.

Det bör ha en sådan *beredskap* och *styrka* att vi inte genom överraskning kan *snabbt* tvingas till underkastelse varigenom omvärlden ställs inför ett fullbordat faktum.

Det bör tvinga en angripare att, om han skall kunna räkna på framgång inom rimlig tid, använda medel, som han med hänsyn till omvärlden icke vill sätta in, d v s en "*hög krigsnivå*".

Det kan synas vara lågt ställda krav i atomåldern, om man byggde ett försvar som var effektivt endast mot konventionella vapen. Men redan genom att fylla dem skulle försvaret i dagens internationella maktbalans ha en viss krigsavhållande effekt. Det skulle tvinga en angripare att riskera användning av atomvapen, något som vi tror att han i det längsta vill undvika att börja med, inte av fruktan för våra motåtgärder men för de internationella konsekvenserna. I viss grad skulle vår fred sålunda vara skyddad av den rådande terrorbalansen. Vårt försvars krigsavhållande verkan skulle ligga både i dess egen styrka och i den därav följande risken för konfliktens utvidgning. Det är antagligen den senare faktorn som skulle vara den väsentligaste.

Vi kan dock inte utgå från att denna situation skall bli bestående. Bedömandet bygger ju delvis på att det finns en bestämd gradskillnad mellan krig med konventionella vapen och med någon form av atomvapen. Även om så kanske alltjämt är fallet i dag så kan man vänta en förskjutning så att främst de mindre formerna av taktiska atomvapen blir betraktade som "konventionella" och deras användning inte på samma sätt politiskt belastande och krigsprovocerande som i dagens läge skulle vara fallet.

För detta talar den tekniska utvecklingen och ekonomin. De små atomladdningarna utvecklas numera för användning i olika vapen, kanoner, luftförsvars- och andra robotar, ja t o m i bärbara vapen. Man vet att taktiska atomvapen finns på förband hos stormakterna och att taktiken vid deras insättande övas. Det är svårt att föreställa sig att de i längden skulle kunna betraktas som alternativa vapen till de tidigare konventionella eller som en komplettering att använda när politiska skäl medger det. Med sin betydligt större och speciella vapenverkan måste de påverka såväl taktik som organisation. Det är vanskligt att bedöma hur fort en sådan utveckling kan gå. Det förfaller dock troligt att östblocket med sin stora kvantitativa överlägsenhet i fråga om konventionellt beväpnade styrkor under en avsevärd tid, och säkert de närmaste 10 åren,

skulle kunna grunda sin överlägsenhet i Europa på dessa och samtidigt hålla styrkor med taktiska atomvapen som reserv.

Vi måste förutse och vara beredda på att anpassa vår målsättning efter en sådan utveckling, något som ju också sker. Den dag en taktisk atombomb eller atomartilleri betraktas som normala ingredienser i alla stormakternas organisationer har världsoinionen säkert också fått vänja sig vid tanken på att de avses användas. När den dagen kommer måste också vårt försvar ha anpassat sin målsättning därefter och primärt sikta på uthållighet även mot taktiska atomvapen. En angripare skall vara tvingad att höja sin insats ytterligare ett steg för att nå framgång.

Vi måste också förutse, att andra stridsmedel kan få stor betydelse. De "humana" kemiska och biologiska stridsmedel som utvecklas kanske väljs av en angripare, som inte vill utmana världsoinionen med massförstörelse genom vapen med bestående skadeverkningar.

Det måste medges att det då blir svårare att peka på en tydligt definierbar tröskel i aggressionens allvar. Men fortfarande kommer det att finnas olika grader av atomvapnens användning som är ägnade att verka mer eller mindre provocerande och antyder allvaret i angriparens syften för stunden och för framtiden. De kan avspegla sig i målvalet, intensiteten i insättandet. Mellan den taktiskt använda artilleriprojektilen eller bomben med atomladdning och den landsförödande vätebomben finns en stor spännvidd. Redan genom en anpassning till de enklare formerna av atomkrigföring kan vår krigsmakt och vårt samhälle därför behålla sin krigsavhållande styrka. Ju högre nivåer vi anpassar oss till, desto större blir denna effekt utan att vi dock behöver sikta till att stå emot ett obegränsat atomkrig.

Vårt försvars krigsavhållande effekt är således starkt avhängig av den rådande maktbalansen och dess allmänna förutsättningar. Den bygger på att ett angrepp från någondera sidan på Sverige måste syfta till att rubba denna balans och måste ses som ett led i den stora maktkampen, därför nära nog lika allvarligt som ett angrepp på någon till ett stormaktsblock ansluten stat. Ett sådant angrepp uppmanar därför till motaktion, som blir sannolikare ju större förutsättningarna är att denna blir effektiv och ju högre krigsnivå angreppet innebär.

Det resonemang som här förts bygger på två ytterlighetsfall. Situationer kan uppstå, som ställer oss i ett läge mellan dessa. *Det visar emellertid att uppbyggnaden av vårt försvar i hög grad måste anpassas efter de omständigheter under vilka vi kan utsättas för ett anfallshot.* Om vi räknar med indragandet i ett redan utbrutet storkrig som den största risken ställs vissa höga krav på

vår försvarsnivå. Om vi däremot räknar med faran för ett isolerat anfall som den större, vilket finns stora skäl att göra, visar det på efter vilken linje vi kan göra den begränsning av försvarets uppgifter som måste ske. Det visar på det väsentliga värde det kan ha som fredsbevarande faktor i Europa, även om det är berett att möta endast hot på lägre krigsnivåer. Detta måste beaktas när försvarets uppgifter formuleras.

Man kan också av ovanstående resonemang draga slutsatser, som kan synas chockerande för traditionellt tänkande. Vi kan bygga ett försvar med krigsavhållande syfte avsett att kunna möta en sorts krig på en lägre nivå, som aldrig kommer, just tack vare detta försvar. Försvaret kan samtidigt visa sig oförmöget att möta det krig som verkligen kommer, om en stormakt likväl anfaller oss och rätt har bedömt vår motståndskraft och således beslutar sig att använda sina överlägsna resurser fullt ut. Detta är dock endast en spegling av de idéer, på vilka stormakterna i dag söker bygga den militära balansen. Denna syftar ju också till att förhindra ett krig med vapen, mot vilka man inte kan finna ett effektivt försvar.